

мін. Це й зумовило підтримку селянством у вирішальний момент більшовиків.

Зовнішньополітичні причини поразки визвольних змагань українців тісно переплетені із внутрішніми. Це неспроможність вести самостійну зовнішньополітичну й зовнішньоекономічну діяльність: "М. Василько, – згадував Д. Дорошенко, – переказав мені про те розчарування з українських державних і політичних діячів, яке панує серед німецьких і австрійських кіл. Треба було заключати різні торговельні договори, обмірковувати складні економічні питання, і українські міністри, й політики були у них як діти" [13, 238].

Невизнання України на міжнародній арені було спричинене як неузгодженістю дій українських (наддніпрянської та галицької) делегацій на Паризькій мирній конференції, так і агітаційною роботою російських – більшовицьких та білогвардійських – місій і представництв.

Д. Дорошенко вважав, що основною причиною занепаду УНР, була система, за допомогою якої був організований і працював уряд УНР, "і завдяки якій він так сумно закінчив своє існування, впавши не стільки може від ударів ворога, як від внутрішнього розкладу і розбрату..." Отже, не зв'язавши себе з реальними, життєвими інтересами якоїсь соціальної верстви українського населення (крім здекласованої інтелігенції), не маючи твердої опори в якійсь певній класі, розхитувана й шарпана в середині партійною ворожнечею, Українська Народна Республіка, поваливши Гетьманщину, сама не вдержалась у Києві і двох місяців; а опинившись у стані хронічної евакуації, розуміється, не могла вона ні сконсолідуватись, ні укріпитись, бо обставини мандрівного життя і постійних невдач вели не до зміцнення й об'єднання всіх елементів, що гуртувались коло уряду УНР, а до їх розкладу і деморалізації."

Погляди дослідників на причини поразки українських визвольних змагань 1917–1923 рр., незважаючи на належність їх до різних, часом антагоністичних, політичних сил, багато в чому збігаються. Не можна не погодитися з Д. Дорошенком в тому, що занепад української державності спричинили відсутність порозуміння між її провідниками, залучення випадкових людей до управління державою, неспроможність створити життєздатну армію та органи державної влади. Однак вирішальну роль відіграла належність переважної більшості провідників до інтелігенції народницького зразка, що не мала навіть мінімального досвіду політичної боротьби й державного будівництва. Це пояснює й соціалістичне експериментування, й неспроможність виробити єдину політичну програму, а в результаті – втрату підтримки з боку населення. Водночас визвольні змагання українців 1917–1923 рр. стали поштовхом для трансформації й кристалізації української національної ідеї й подальшої боротьби за державність.

1. Грицак Я.Й. Нарис історії України. Формування модерної української нації. – К., 2000. 2. Назарук О. Рік на Великій Україні. – Нью-Йорк, 1978. 3. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920). – К., 1999. 4. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1927. 5. Мазепа І.П. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Дніпропетровськ, 2002. 6. Петлюра С. Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1956. – Т.1. 7. Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим листопада 1918 р. – Львів, 2003. 8. Лисяк-Фудницький І. Українська революція з перспективи сорокаліття // Історичні есе. – Т. 2. – С. 37–49. 9. Політична історія України ХХ століття: В 6-ти т. – К., 2002–2003. – Т. 2: Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920) / В.Ф. Солдатенко, В.Ф. Верстюк. – 2003. 10. Українська революція і державність (1917–1920). – К., 1998. 11. Андрусішин Б. У пошуках соціальної рівноваги. – К., 1995. 12. Рєєнт О.П. Більшовизм і українська революція 1917–1920 рр. – К., 1994. 13. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє-минуле / В 4 ч. – Мюнхен, 1969.

Надійшла до редакції 14.06.07

Л. Божук, здобувач

РОЛЬ ДМИТРА ДОРОШЕНКА У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто науково-педагогічну діяльність Дмитра Дорошенка та його внесок у формування українського освітнього простору.

Dmytro Doroshenko's scientific and pedagogical activity, his participation in the forming of Ukrainian educational field are characterized at the article.

Дмитро Іванович Дорошенко (1882–1951), відомий учений-історик, один із фундаторів державницького напрямку в історіографії України, у своїй науковій діяльності особливу увагу зосередив на історіографічних і бібліографічних дослідженнях. Започаткувавши наукову працю в 1904 році як бібліограф, згодом переходить до історичних досліджень. Власне саме історіографія, посідає виняткове місце у науковому доробку історика. "Носій найкращих традицій української історіографії дев'ятнадцятого та початку двадцятого століть, він перший серед українських істориків розробив концепцію історії України від її початків до сучасності, не тільки як процесу історичного розвитку українського народу, але і як процесу розвитку української державності", – зазначив О. Оглоблин [13, с. 108].

За 47 років плідної праці вчений залишив по собі значну і різноманітну творчу спадщину. І сьогодні викликають неабиякий інтерес його історико-літературні нариси про невідомого автора "Історії Русів", В. Антоновича, П. Куліша, Т. Шевченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, Д. Яворницького та інших діячів української науки та культури.

Не втратила пізнавальної цінності та наукового значення і сьогодні головна історіографічна праця Д. Дорошенка "Огляд української історіографії", видана Українським університетом у Празі в 1923 році. На окрему увагу

заслуговує мемуарна спадщина вченого, яка є вагомим внеском до української історіографії. Перу історика належать цікаві спогади, і серед них "Мої спомини про давнє-минуле (1901–1914)" (1949 р.), "Мої спомини про давнє минуле (1914–1920). I–IV" (1923–1924 рр.).

Серед фундаментальних праць з історії України – "Нарис історії України" (1932, 1933), "Історія України. 1917–1923" (I–II, 1930–1932), "History of the Ukraine" (1939, 1941) та ін.

Численні статті Дмитро Дорошенко присвятив діяльності Наукового Товариства ім. Шевченка, Української Академії Наук у Києві, Українському Науковому Товариству в Києві, Українському Науковому Інституту в Берліні.

Назагал, за твердженням Л. Винара, "праці Д. Дорошенка про українське наукове життя і науки установи у значній мірі доповнювали його дослідження, присвячені розвиткові української історичної науки в Україні і на еміграції" [2, с.72].

Починаючи з 1899 року, коли у Літературно-Науковому Віснику з'являється перша друкована праця Д.І. Дорошенка "Звістки про український театр", він опублікував більше ніж 1000 наукових, академічних, науково-популярних та публіцистичних праць з української історії, історіографії, історії української культури, церкви, літератури, історії культурних і політичних взаємин України із Західною Європою (переважно з Німеччи-

ною), славістики та української історичної бібліографії українською, російською, білоруською, польською, чеською, сербською англійською, французькою, німецькою, італійською та шведською мовами [13, с.103–104]. Не можна не погодитися з думкою Б. Крупницького про те, що у своїх історіографічних працях Дорошенко дає не просто "хронологічно-схематичний перегляд праць з історії України, але ставить їх в безпосередній зв'язок з розвитком національно-історичної думки, ширше беручи, з розвитком національного самопізнання" [11, с. VII].

Постать Д.І.Дорошенка як історика, громадсько-політичного і культурного діяча вивчалася такими вченими як Л.Білецький, Л. Винар, Б. Крупницький, О. Оглоблин [1; 2; 10; 11; 13]. В цих працях висвітлювалася, насамперед, наукова діяльність вченого, його внесок у фундаментальні дослідження з української історіографії, історії України, історії культури, церкви, літератури тощо. Характеристичні та аналізу еміграційного періоду життя вченого-історика присвячене дисертаційне дослідження Д. Буріма "Наукова, педагогічна та громадсько-політична діяльність Д.І. Дорошенка в еміграції (1919–1951 рр.)".

Проте проблема ролі Д. Дорошенка у формуванні українського освітнього простору залишається недостатньо вивченою українською історичною наукою. А між тим не можна обминути увагою майже півстолітню науково-організаційну і педагогічну діяльність Дмитра Дорошенка.

Завдячуючи своїй природній обдарованості та різноманітності інтересів, Д.І. Дорошенко належав до тієї плеяди особистостей, що в часі відродження української державності очолювали різні ділянки національного життя і були одночасно і політиками, і державниками, і ученими, і просвітителями, і громадськими діячами. Такий різнобічний діапазон діяльності цієї творчої особистості. Особливо сучасники відзначали глибоку ідейність, толерантність, різноманітність інтересів, гуманізм вченого-педагога та громадського діяча, а крім того "чарівливість тонкого обдарованого освіченого інтелегента", який в своєму характері поєднав "патриціанські риси старої дворянської родини, завзятість борця за ідею, європейську культурність" [3, с. 7].

Варто зазначити, що за своєю природою Д.І. Дорошенко не був кабінетним ученим, який за стінами наукових інституцій відгороджувався від існуючих проблем, навпаки, він був активним громадянином, що прагнув впливати на життя свого народу. Зв'язок Дорошенка з українським визвольним рухом розпочинається ще за студентських часів у Петербурзі в 90-х рр. XIX ст., коли він долучається до громадської праці. З того часу і аж до самої еміграції, за зінанням самого вченого, він "більше присвячував часу і праці діяльності громадській і політичній" [9, с. 86].

Саме цей бік життєтворчої діяльності дав підстави Борису Крупницькому назвати свого вчителя "піонером новітнього українства", який "назавжди вписався в історію українського національного відродження". "На переломі XIX–XX ст. та навіть і до Світової війни мало було на Східній Україні людей, що ставили національний обов'язок понад усе, що в умовах російських репресій і цензурних скорпіонів віддавали себе вповні на службу українській ідеї, – зазначає Б. Крупницький, – зате чимало таких, що були по суті українофілами, симпатиками українського руху, і як такі приймали тільки час від часу участь у національному житті. Перші все мусили нести увесь тягар національних обов'язків та впертою повсякденною працею пробивати нові стежки, здобувати нові позиції, і саме до цього авангарду належав Д.І. Дорошенко" [11, с. V]. Із такою оцінкою діяльності Дмитра Івановича не можна не погодитися, якщо брати до уваги лише ту роботу в справі популяризації знань з української історії, літератури (а отже, й у справі

пробудження та розвитку національної свідомості українців), що її проводив Дорошенко вже у студентські роки (вищу освіту здобував у 1901–1909 рр., навчаючись в університетах Варшави, Петербурга, Києва). У 1904 році виходить друком перша обширна бібліографічна праця Д. Дорошенка "Указатель источников для ознакомления с Южной Русью" (СПб. – 60 стор.). Під час навчання на історично-філологічному відділі Петербурзького університету був обраний головою української студентської громади й брав найактивнішу участь в організації та діяльності українознавчих студентських гуртків. Згадуючи Дорошенка, його колега по Петербурзькому університету і тезка Дмитро Донцов писав, що той "був людиною згідливою, м'якою вдачі, завдяки своїй незвичайній пам'яті ухорив серед нас за ходячу енциклопедію українознавства" [7, с.120–121]. Підтверджував цей свій "енциклопедизм" Дмитро Дорошенко конкретною працею, спрямованою на піднесення самоосвіти українських студентів.

Згадана нами праця Дорошенка і була розрахована на студентську молодь, яка цікавилася різними аспектами українознавства та мала безпосередній вплив на розвиток українського національного самопізнання. Пізніше історик так пояснював мотиви, що спонукали його до роботи над "Указателем": "Увійшовши до студентської української Громади в Петербурзі, я особливо близько прийняв до серця справу самоосвіти своїх товаришів і товаришок із обсягу українознавства. Серед громадян було чимало таких, що дуже мало знали українську літературу, історію, історію національного руху... Потрібно було скласти спеціальний довідник літератури з усіх галузей українознавства для систематичної самоосвіти. З ініціативи студентки-медички Н.К. Щербань я взявся такий показник скласти. Уклали доволі широку програму – тут був відділ і економіки, і правних відносин, і етнографії в широкому розумінні слова" [14, с. XI–XII].

Важливо зазначити, що в довіднику, який містить 25 розділів і нараховує 722 позиції, Д. Дорошенко вперше подає свою схему періодизації історії України: археологічний; княжий; литовсько-польський (козаччина); московський (Руїна, Гетьманщина); Запоріжжя; XVIII-60-ті рр. XIX ст.; новітня доба. Характеризуючи дане дослідження історика, Любомир Винар акцентує увагу на тому, що "Дмитро Дорошенко у своїй схемі охопив усі періоди української історії, усю етнографічну територію України і усе українське населення без огляду на тодішній поділ земель між Росією і Австро-Угорщиною" [2, с. 43].

У цьому ж році за порадою "старшого українця над Невою" О. Лотоцького Дорошенко видає ще один бібліографічний довідник "Народная украинская литература. Сборник отрывков на народные украинские издания" [СПб. – 72 стор.], що містив реєстр 189 українських видань науково-популярного змісту і художньої літератури. "Цей довідник, – писав Володимир Дорошенко, – був дуже на часі і улегшив вибір відповідної літератури для складання народних бібліотек. Тоді й приватні люди й особливо земства ширили між населенням популярну літературу, складали цілі бібліотеки такої літератури" [2, с. 44].

Безперечно, ці праці були корисні для найширшого кола людей, оскільки давали можливість не лише ознайомитися з українською культурою, але більш послідовно і системно комплектувати народні бібліотеки доступні широкому загалу.

З початком революційних подій 1905 року в Росії, коли створюються, до певної міри, більш сприятливі умови для поширення української мови, розвитку національної освіти, науки, літератури, Д.І. Дорошенко стає одним із активних співробітників великого числа національних установ та видань.

Як секретар Київської "Просвіти" (1906–1909 рр.) разом з С. Русовою, С. Єфремовим, М. Левицьким,

Б. Грінченком та ін. він плідно працює на просвітнянській ниві серед широких верств українського населення. Виступає з лекціями, рефератами, долучається до організації театральних вистав, літературно-музичних вечорів, ювілейних святкувань, займається видавничою справою (за неповних чотири роки, з моменту створення київської "Просвіти") було видано 40 популярних книжок) [6, с. 2–3].

Оскільки головною метою діяльності "Просвіт" було сприяння розвитку української культури, зокрема освіти українського народу його рідною мовою, то, на нашу думку, цілком справедливо буде вважати, що саме з 1906 року Дмитро Дорошенко, проводячи низову роботу в "Просвіті", безпосередньо долучається до формування українського освітнього простору.

Учень і біограф Д. Дорошенка Леонід Білецький, виступаючи у 1949 р. на урочистій академії з нагоди 50-ліття культурно-наукової праці професора Дмитра Дорошенка, тодішнього Президента Української Вільної Академії Наук, зазначає, що у науковій і науково-педагогічній праці вченого можна виокремити такі основні напрямки: 1) науково-педагогічний в якості професора університету й інших українських і неукраїнських високих шкіл та наукових інститутів; 2) науково-дослідницький, 3) науково-бібліографічний; 4) науково-синтетичний; 5) мемуарно-історичний. Дослідник вважає, що педагогічна діяльність вченого-історика розпочинається у 1919 році, коли Дмитро Іванович стає приват-доцентом Українського державного університету у Кам'янець-Подільську і викладає в ньому певний час курс історії України. За характеристикою Л. Білецького, науково-педагогічна діяльність Д.І. Дорошенка, а викладав він і загальну історію, і історію України, історію української церкви та історію української культури, це не що інше, як "... один із блискучих виявів науково-історичного знання вченого" [1, с. 17].

Погоджуючись з високою оцінкою, яку дає вченому-педагогу Леонід Білецький, наголошуємо що творча праця Дмитра Дорошенка на просвітнянській та педагогічній ниві розпочалася з часу його активної участі у діяльності "Просвіт". З 1909 р. просвітницька діяльність Дорошенка доповнюється педагогічною працею викладача історії. Коли після закінчення із дипломом I ступеня Університету Св. Володимира через "політичну неблагонадійність" він, один із найуспішніших студентів, не був залишений на викладацькій роботі у Києві і лише з великими труднощами отримав дозвіл працювати у Катеринославському комерційному училищі.

Із великим завзяттям приступив Дмитро Іванович до викладацької роботи: читав лекції з історії, очолив роботу гуртка "родиноведення" (по суті, українознавства), в якому головну увагу зосередив на вивченні української історії, літератури, етнографії. Плідній роботі Дорошенка значною мірою сприяла атмосфера, що існувала в училищі завдяки його директору – Антону Синявському. "Як порівняти з гімназіями наросвіти, – ділився своїми враженнями Д. Дорошенко з Б. Грінченком в одному з листів із Катеринослава до Києва, – то безумовно атмосфера тут у десять разів вільніша і симпатичніша. Директор – ліберал і українофіл ... Вчителі усі люди поступового напрямку ... Щодо українства, то це, мабуть, одна на всю Росію школа, де його так "толерують". Почати з того, що на коридорах висять портрети українських гетьманів і письменників, малюнки з альбому "Из украинской старины"... В учительській лекторії лежать на столі, між іншим, "Рада", "Діло", "Українська хата", "Наша школа" [14, с. XV].

Перебуваючи у Катеринославі протягом 1909–1913 рр. Дмитро Іванович розгорнув активну педагогічно-просвітницьку роботу, одразу ж включився у діяльність місцевої "Просвіти". Невдовзі став заступником

голови товариства, організатором і редактором (1910–1913 рр.) її друкованого органу – ілюстрованого двотижневика "Дніпрові хвилі". На сторінках цього часопису він видрукував матеріали про П. Куліша, Д. Яворницького, М. Лисенка тощо. Серед членів катеринославської "Просвіти" були відомі громадські діячі: Д. Яворницький, А. Синявський, В. Біднов, дружина Дмитра Івановича – Наталія Михайлівна. Саме там, на Катеринославщині, він безпосередньо "так близько" зіткнувся з національно-свідомою "народною стихією", в якій знайшов найкращий ґрунт для своєї національної роботи. Сам вчений називає цей період праці в Катеринославі "героїчною добою", що залишила "на все життя незабутні спомини" [4, с. 121].

"Багато довелося мені попрацювати по сільських філіях катеринославської "Просвіти", – згадував Дорошенко, – попочитати лекцій, їздячи і в дощ, і в болото, і пішки ходячи, вертаючись пізно уночі (а на другий день вранці треба було вже йти на службу). Ще більше попрацювала і покпала сил та здоров'я моя дружина, організуючи концерти та виставки по філіях і сама виступаючи на них. Але ця робота доставляла нам стільки тихої радості й морального задоволення, що й досі люблю згадувати ті часи" [6, с. 6]. Найвагомішою діяльністю Дмитра Івановича Катеринославського періоду була організація "Просвіт" по селах і тут вчений разом з дружиною "виявили велику здібність", заслуживши повагу і шану селян, які до нього "горнулися" і "широ вітали у себе в селі на просвітнянських різних вчористостях" [1, с. 11].

У 1913 р. Д. Дорошенко переїхав до Києва, де продовжив педагогічну діяльність – викладав історію у двох комерційних школах.

З початком війни, а потім в умовах революції та боротьби за українську державність, що розгорнулася після 1917 року і аж до еміграції в 1919 році, Дорошенко зосереджує увагу на громадській та державній роботі. Член Центральної Ради з квітня 1917 р., він обіймав ряд посад (крайовий комісар Галичини й Буковини з правами генерал – губернатора, помічник губернського комісара Києва, голова уряду (Генерального Секретаріату, через деякі розходження з М. Грушевським вийшов з нього), губернський комісар Чернігівщини. В уряді гетьмана Скоропадського був міністром закордонних справ.

Наприкінці січня 1919 року Дмитро Іванович переїздить до Кам'янця-Подільського (за пропозицією В. Біднова його було запрошено на посаду приват-доцента університету), де викладав курс української історії.

Праця у Кам'янці була цікавою, напише пізніше у своїх спогадах Д. Дорошенко, адже новий університет "стягнув наукові сили з усіх культурних центрів України: Києва, Ніжина, Харкова, Одеси, Катеринослава й Львова. Все це були природжені українці, з різних частин нашої землі від Кубані (проф. Хведорів) до Карпат" [5, с. 416]. Крім того, навчальний заклад мав поважну бібліотеку, а головне – велику кількість слухачів, серед яких переважала сільська інтелігенція, діти селян, міщан, духовенства, народне учительство. "Молодь з живим інтересом ставилась до викладів, – зазначає Дмитро Іванович, – видно вона цінила й те, що Кам'янецький університет являється національною науковою інституцією" [5, с. 16].

Невдовзі, як і багато інших учасників українського національно-визвольного руху, він був змушений емігрувати, як з'ясувалося пізніше – назавжди.

На чужині Дмитро Іванович певний час проводив політичну діяльність, очоливши Український Червоний Хрест на Балканах. Та згодом цілком зайнявся науковою й педагогічною роботою та розбудовою українського наукового життя на еміграції, зокрема в Празі і Берліні. Професор Українського Вільного Університету у Празі (з 1921) на кафедрі історії України, згодом – професор празького Карлового Університету, член Україн-

ського Наукового Інституту в Варшаві (кафедра історії церкви). У 1945–1951 рр. Президент Української Вільної Академії Наук за кордоном. Проте чи не найповніше Д. Дорошенко виявив свій науково-організаційний і педагогічний талант в Берлінському Українському Науковому Інституті (УНІ), який очолював у 1928–1931 рр. Як директор інституту, він відповідав за його наукову і видавничу діяльність. Одним із найважливіших обов'язків українських учених у Західній Європі Д.І. Дорошенко вважав інформування неукраїнського наукового світу про розвиток наукового українознавства. Свою позицію він виразно окреслив ще в 1924 році у проекті статуту УНІ, в якому, зокрема зазначалося, що інститут має "знайомити західноєвропейські наукові круги з розвитком науки українознавства" [12, с. 408]. Очоливши поважну українську наукову інституцію в Європі, вчений співпрацював з німецькими науковими колами, а також був співробітником поважних славістичних і історичних журналів, гідно представляв українську культуру світові.

В Українському Науковому Інституті Д. Дорошенко читав нариси української історіографії, університетський курс української історії та курс української літератури. Майбутній професор історії, а в ті часи – студент-вихованець Дмитра Дорошенка Борис Крупницький згадував, що лекції Дмитра Івановича робили на нього "чарівливе враження", і взагалі лектором він був прекрасним: "Д.І. Дорошенко не був промовцем агітатором, крикуном на політичній трибуні. Якось не можна його й уявити в такій ролі. Він ніколи не бив на ефекти, тай й його голос, що зраджував м'яку, лагідну вдачу, не мав у собі того металу, який потрібний, щоб привернути увагу великої маси.

Та й у побудові його лекцій не було ніяких зовнішніх ефектів, риторичних випадів або звернення до анекдотики, щоб збудити приспану увагу слухачів. Слова стояли на службі змісту, але змісту поданого в високій мірі майстерно, пластично Талановитість викладу виявляла себе саме в тім, що такий ніби сухий предмет, як історіографія, який в значній мірі був і джерелознавством історії України, в Дорошенковім викладі ставав живим, набирив фарб, говорив до нас незабутнім голосом старовини, який так сильно впливає на молоду, чутливу до вражень душу" [10, с. 11–12].

Виклади Дмитра Івановича притягували до себе не лише студентську аудиторію, але і приватних слухачів. "Я не помилюся, коли скажу, що виклади Дмитра Дорошенка на високій школі були одні із найцікавіших і найпопулярніших викладів, – ділиться своїми враженнями Л. Білецький. – Широкий погляд на історичний розвиток українського народу, уміння майстерно й яскраво провести аналіз історичного процесу фактів, подій, ідей українського народного життя в аспекті державницьким, широке знання історичних джерел і наукових студій різних авторів багатої історичної літератури від найдавніших часів української науки, критичне зіставлення різних поглядів на українську державність і ролі в ній українського народу та чужинецьких засягів, прекрасна українська мова, широкі картини історичних блискучих і трагічних подій, – усе це захоплювало слухачів і викликало в них велике зацікавлення до студії з історії України. Тому Дмитро Дорошенко має багато учнів-істориків, і серед них тепер є визначні вчені, як проф. Борис Крупницький, Симон Наріжний і інші" [1, с. 18].

Блискуча характеристика вченого-педагога. Хоча сам він вважав себе швидше популяризатором, ніж академічним ученим. В листі до О. Оглоблина від 20.VI.1942 р. Дорошенко писав: "... скажу Вам зовсім одверто, бо знаю кому кажу: я зовсім не вважаю себе за вченого, за історика, – я тільки науковий популяризатор здобутків праці справжніх істориків, тих, що черпають з самих джерел; популяризирую ці здобутки серед своїх і чужих" [9, с. 86].

Можна здогадатися, що праця в інституті була для Дмитра Івановича цікавою і плідною: він міг самостійно спрямовувати навчальний і науковий процес, викладати свої улюблені курси історії України та історіографії, історії української літератури, а Берлін, як науковий центр, міг надати великий обсяг історичної інформації. Оскільки директорських коштів на життя не вистачало, Дорошенко продовжував викладання й у Празі – Карловому університеті та УВУ. Протягом тижня він два дні викладав у Празі, а інші – працював у Берліні. Читав лекції німецькою мовою про Україну у Берлінському університеті, брав участь у численних заходах празького Українського історико-філологічного товариства, міжнародних наукових з'їздах, популяризував здобутки української науки "серед чужинців". Саме у берлінський період вчений закінчив працю над двома томами "Історії України 1917–1923 років", видав численні спогади, нариси про життя українських істориків, розвідки та загальні статті про Україну іноземними мовами.

Дмитро Іванович завжди працював на потребу дня. Так з'являлися його численні наукові праці. Для задоволення потреб середнього шкільництва, у Відні 1921 р., виходить його "Курс історії України для вищих клас середніх шкіл" і відразу ж привертає увагу читачкої аудиторії. Невелика за обсягом книга – доступна за змістом, написана живою літературною мовою, легко читається. А крім того містить 154 портрети, репродукції картин, схеми. Через усю працю червоною ниткою проходить ідея неминучості і закономірності створення незалежної української держави.

У 1923 р. побачив світ "Огляд української історіографії", написаний як підручник для студентів на основі викладу курсу, який Дмитро Іванович читав в УВУ у Празі. Оскільки на початку 20-х рр. не існувало академічного видання з історіографії, яке охоплювало б періоди історії України з найдавніших часів і до сучасності, Д. Дорошенко поставив перед собою завдання запозичити цю прогалину і блискуче з ним впорався.

Підсумовуючи, можемо зазначити: діяльність Дмитра Дорошенка – класичний приклад українського науковця, педагога, суспільного діяча, який, і тут ми цілком погоджуємося з твердженням Л. Винара, "пов'язав свій життєвий шлях із національним відродженням рідного народу, якому служив творчим пером українського історика і ділом видатного державного діяча" [2, с. 74].

Волею долі опинившись на еміграції, він не марнував часу, а наполегливо досягав визначеної мети, взявши за обов'язок "працювати над розвитком національної культури", збереженням української культурної традиції, "щоб передати її наступним щасливим поколінням" [8, с. 7].

1. Білецький Л. Дмитро Дорошенко / Українська Вільна Академія Наук. – Вінніпег, 1949. 2. Винар Л. Дмитро Дорошенко – видатний дослідник української історіографії та бібліографії // Український історик. – 1982–1983. – №3/4 (75/76). 3. Ветухів М. Дмитро Іванович Дорошенко – перший Президент Української Вільної Академії Наук // Науковий збірник. 1 / Українська Вільна Академія наук у США. – Нью-Йорк, 1952. 4. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914). – Вінніпег, 1949. 5. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). В 4-х частинах. Вид. друге. – Мюнхен, 1969. 6. Дорошенко Д. "Просвіти" на Великій Україні (Зі спогадів) / Накладом товариства "Просвіта" у Львові. – Б.М., б.р. 7. Донцов Д. Рік 1918. – К.; Торонто, 1954. 8. Дорошенко Д. Розвиток української науки під прапором Шевченка. – Вінніпег, 1949. 9. 3 листів Д.І. Дорошенка до О.П. Оглоблина // Український історик. – 1965. – №3–4 (7–8). 10. Крупницький Б. Д.І. Дорошенко (спомини учня) // Науковий збірник. 1 / Українська Вільна Академія Наук у США. – Нью-Йорк, 1952. 11. Крупницький Б. 40-ліття літературно-наукової діяльності проф. Д.І. Дорошенка // Дорошенко Д.І. Православна церква в минулому й сучасному житті українського народу. – Берлін, 1940. 12. Липинський В. Архів. Листи Дмитра Дорошенка до В'ячеслава Липинського. Т.6. – Філадельфія, 1973. 13. Оглоблин О. Українська історіографія 1917–1956 (переклад з англ.). – К., 2003. 14. Пінчук Ю., Гриневич Л. Дмитро Дорошенко та його твір "Огляд української історіографії" // Дорошенко Д. Огляд української історіографії. – К., 1996.